

Кодлюк Л. І.

*аспірантка кафедри іноземних мов,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка*

БЕЗЕКВІВАЛЕНТНА ЛЕКСИКА У СТРУКТУРІ ІНШОМОВНОЇ СОЦІОЛІНГВІСТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

Серед сучасних тенденцій розвитку вітчизняної іншомовної освіти – культурологічне збагачення її змісту, що передбачає взаємопов'язане навчання іноземної мови і культури. Чільне місце у зазначеному аспекті займає безеквівалентна лексика. Актуальність дослідження цієї групи слів очевидна, адже вони безпосередньо пов'язані з предметами і явищами матеріальної і духовної культури народу, мова якого вивчається. Безеквівалентна лексика є своєрідною формою закріплення і передачі суспільно-пізнавального досвіду учасників міжкультурної комунікації. Ватро відміти, що незнання означених слів із національно-культурною семантикою може створити певні труднощі при висловлюванні, а некоректне їх вживання – стати причиною непорозумінь серед комунікантів.

Проблема дослідження іншомовної соціолінгвістичної компетентності та її змістового наповнення не є новою у науці і знайшла своє відображення у напрацюваннях Є. Верецагіна, І. Зимні, В. Костомарова, С. Ніколаєвої, О. Солововой та ін.. Вивченням безеквівалентної лексики займалися М. Кочерган, Р. Зорівчак, В. Виноградов, І. Воробйова, Л. Латишев, С. Влахов, С. Флорин та ін.

Мета тез полягає у дослідженні безеквівалентної лексики у структурі іншомовної соціолінгвістичної компетентності та розкритті її змісту.

Однією із передумов здійснення іншомовної міжкультурної комунікації є оволодіння у процесі навчання іноземної мови *соціолінгвістичною компетентністю*. У своїй структурі цей феномен охоплює знання мовних і мовленнєвих засобів спілкування з національно-культурною семантикою, навички і вміння коректного оперування ними. Методисти зауважують, що ці засоби є неоцінним джерелом пізнання культури кожного соціуму та утворюють неповторну «мовну картину світу» (6, с. 425).

Органічним складником іншомовної соціолінгвістичної компетентності є *безеквівалентна лексика*. Екстралінгвістичний зміст номінативних одиниць як один зі складників їх семантичної структури

прямо й безпосередньо відображає національну культуру, яку обслуговує мова (10, с. 66). Важливість цього компонента очевидна, бо саме слово «вміщує у собі знання про дійсність, притаманні як масовій, так й індивідуальній свідомості» (9, с. 162). Для позначення лексики із означеним вище складником науковці пропонують широкий спектр синонімічних термінів: «культурно маркована лексика» (І. Авер'янова, Н. Меркіш), «безеквівалентні мовні одиниці» (Є. Верещагін, В. Костомаров), «національно забарвлені лексичні одиниці» (О. Аксьонова, В. Виноградов), «культурно специфічні лексичні одиниці» (О. Сидоров, Ю. Сорокін) тощо.

Основоположними у вивченні окресленої лексичної зони стали дослідження Є. Верещагіна та В. Костомарова; подальшого розвитку цей напрям набув у напрацюваннях інших науковців (В. Виноградов, С. Влахов, Г. Томахін, С. Флорин та ін.). Безеквівалентними називають слова, у значенні яких немає спільних семантичних компонентів із номінативними одиницями рідної мови іншого учасника міжкультурної комунікації (1, с. 98).

Слід відмітити, що ця лексика наявна у кожній мові, адже людство має загальні закономірності мислення, які дають змогу адекватно називати предмети (4, с. 106). Проте учені зауважують, що такі слова становлять не більше 6–7% від загальної кількості активно вживаних (5, с. 171–172). Характерним є те, що вони не підлягають перекладу, а їх значення передається описово або запозичується. Мовознавці вважають, що визначити еквівалентність чи безеквівалентність можливо лише стосовно якоїсь певної мови, оскільки це не абсолютна, а відносна категорія (3). Як правило, до причин безеквівалентності відносять: 1) відсутність у суспільній практиці носіїв мови відповідних реалій; 2) відсутність у мовах лексичних одиниць, які означають відповідні поняття (10, с. 66).

Склад безеквівалентної лексики науковці визначають по-різному. Простежимо групи, за якими її класифікують, і наведемо приклади таких слів у німецькій мові. Відмітимо, що ми маємо на увазі німецькомовну лексику, яка є безеквівалентною з українською. Найчастіше до мовних засобів спілкування з національно-культурною семантикою відносять *слова-реалії, випадкові безеквіваленти, тимчасові безеквівалентні одиниці, структурні екзотизми*.

Перша категорія охоплює лексичні одиниці, які не мають при перекладі відповідників, оскільки позначуваний цим словом предмет чи явище відсутні у практичному досвіді етнічної спільноти носія мови (2, с. 13). Реалії поділяють на денотативні (предметні) та конотативні (7, с. 239–241). За денотативним принципом виділяють такі види:

– топонімічні (географічні назви, особливо ті, які мають культурно-історичні асоціації; географічні терміни, що позначають особливості природного середовища, флори, фауни тощо): нім. «der Chiemsee» – «Кімзеє, назва озера у Баварії», нім. «der Harz» – укр. «Гарц, гірський масив у Німеччині», нім. «der Zwinger» – укр. «Цвінгер, назва архітектурного комплексу у Дрездені»;

– етнографічні (назви побутових речей, закладів, транспорту, грошових одиниць, традицій свят, спорту тощо): нім. «der Advent» – укр. «передріздвяний час, який починається за чотири тижні до Різдва», нім. «der Eintopf» – укр. «айнтопф; страва німецької кухні, що заміняє собою першу і другу», нім. «die S-Bahn» – укр. «наземна міська електричка»;

– антропонімічні (імена історичних постатей, суспільних діячів, письменників, учених, персонажів художньої літератури, фольклору тощо): нім. «Otto von Bismarck» – укр. «Отто фон Бісмарк, канцлер», нім. «Struwwelpeter» – укр. «скуйовджений Петер, персонаж казки Гофмана», нім. «Michel Schumacher» – укр. «Міхаєль Шумахер, спортсмен»;

– реалії культури (твори літератури, мистецтва, історичні факти та події у житті країни тощо): нім. «die Lorelei» – укр. «Лорелея», нім. «Fall der Berliner Mauer» – укр. «Падіння Берлінської стіни», нім. «Till Eulenspiegel» – укр. «Тіль Уленшпігель, герой середньовічного німецького та нідерландського фольклору».

– суспільно-політичні (поняття на позначення керівництва, збройних сил): нім. «der Bundeskanzler» – укр. «політичний лідер Німеччини та глава федерального уряду», нім. «der Bundestag» – укр. «Бундестаг, федеральні збори», нім. «die Bundeswehr» – укр. «Бундесвер, збройні сили Німеччини»;

– реалії системи освіти (назви навчальних закладів): нім. «die Realschule / die Hauptschule» – типи шкіл середнього рівня у Німеччині.

Випадковими безеквівалентами називають лексичні одиниці, які присутні в практичному досвіді як носіїв вихідної мови, так і перекладу, але в останніх не отримали найменувань. Причина їх виникнення незрозуміла і пояснюється лише незбіжним членування реальності різних мов (8, с. 58). Наприклад: нім. «die Geschwister» – укр. «брат і сестра / брати і сестри», нім. «der Vormittag» – укр. «перша половина дня / від ранку до обіду», нім. «der Besteck» – укр. «столові прибори: виделки, ножі, ложки».

Тимчасові безеквівалентні одиниці з'являються внаслідок нерівномірних досягнень у сфері науки, техніки, розвитку соціальної сфери тощо. Найменування таких інновацій можуть певний час бути невідомими носіям мови, на яку робиться переклад (2, с. 13). Для прикладу: нім. «der Schpaltungspolitiker» – укр. «людина, яка проводить

політику розколу», нім. «der Streikbrecher» – укр. «людина, яка працює, незважаючи на страйк, відмовляється брати участь в бастуванні».

Структурні екзотизми трактують як слова іншомовного походження. Проте, на відміну від запозиченої лексики, вони не втрачають нічого або майже нічого з рис, властивих їм як одиницям. Ці слова мають чітко закріплену приналежність до певної країни та народу (4, с. 115). Так, у німецькій мові часто вживаються складні слова, які українською можна перекласти лише розгорнутим словосполученням: нім. «das Wunschdenken» – укр. «мислення, яке визначається бажаннями людини ігнорувати реальність, видавати бажане за дійсне», нім. «der Zweckoptimismus» – укр. «вдаваний оптимізм, який демонструється з певною метою».

Отже, використання безеквівалентної лексики у процесі навчання іноземної мови є важливим аспектом в оволодінні іншомовної соціолінгвістичної компетентності. Відтак, для здійснення міжкультурного спілкування комунікантам потрібно не тільки перекладати такі слова на рідну мову, а й навчитися виокремлювати країнознавчу інформацію та розкривати культурно зумовлені компоненти у їх змісті.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у дослідженні фоновій лексики у структурі іншомовної соціолінгвістичної компетентності.

Список використаних джерел:

1. Бацевич Ф. С. Словник термінів міжкультурної комунікації. URL: <http://terminy-mizhkult-komunikacii.wikidot.com/slovyk>
2. Башук Н. П. Переклад безеквівалентної лексики у публіцистичних текстах. *Наукові записки. Серія «Філологічні науки» (Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя)*. 2016. Кн. 2. С. 11–15.
3. Верещагин Е. М., Костомаров В. Г. Язык и культура: Лингвострановедение в преподавании русского языка как иностранного. М.: Русский язык, 1990. 246 с.
4. Воробйова І. А. Основи лінгвокраїнознавства: навчальний посібник. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2014. 272 с.
5. Кочерган М. П. До питання про безеквівалентну лексику і лакуни та способи їх компенсації. *Проблеми зіставної семантики. Збірник статей за доповідями Міжнародної наукової конференції з проблем зіставної семантики (23–25 вересня 1999р.)*. К., 1999. С. 42–45.
6. Методика навчання іноземних мов і культур: теорія і практика: підручник для студ. лінгв. ун-тів і фак. ін. мов вищ. навч. закладів / О. Б. Бігич, Н. Ф. Бориско, Г. Е. Борецька та ін.; за заг. ред. С. Ю. Ніколаєвої. Київ: Ленвіт, 2013. 590 с.

7. Методика навчання іноземних мов у загальноосвітніх навчальних закладах: підручник для студ. вищ. навч. закл. / Л. С. Панова, І. Ф. Андрійко, С. В. Тезікова та ін. Київ: Академія, 2010. 328 с.

8. Ольховська Н. С. Німецькомовна безеквівалентна лексика: способи відтворення українською мовою. URL: <http://journals.nubip.edu.ua/index.php/Filol/article/viewFile/13247/11416>

9. Радванський А. І., Радванська Т. І. Формування лінгвосоціокультурної компетенції як важливої складової частини міжкультурної комунікації. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. 2017. Вип. 30 (2). С. 161–163.

10. Редько В. Г. Засоби формування комунікативної компетентності у змісті шкільних підручників з іноземних мов. Теорія і практика: монографія. Київ: Генеза, 2012. 224 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-279-4-9>

Косович О. В.

*доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри романо-германської філології,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка*

ТЕРИТОРІАЛЬНІ МОДИФІКАЦІЇ ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВИ У ФРАНЦІЇ ТА ЇХ ЛЕКСИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ

Нині французьку мову вважають однією з найпоширеніших мов у світі. Вона є офіційною мовою спілкування не тільки на території Франції, але також у Бельгії, Швейцарії, Канаді та деяких країнах Африки. У всіх цих країнах у результаті державного роз'єднання сформувалися варіанти літературної мови, які відрізняються від мови Франції фонетичними, лексичними і граматичними особливостями. Однак територіальні модифікації французької мови існують також і в межах самої Франції, яка є однією з найбагатших з точки зору мовної спадщини країн Західної Європи. Сьогодні, незважаючи на той факт, що французька мова є єдиною мовою офіційного спілкування, навчання, державних установ і зовнішніх відносин країни, ми можемо спостерігати, що всередині самої мови ховаються суттєві відмінності, і що вона не є однорідною, якою здається на перший погляд. Тому можна